

מנותקות חברתית - social exclusion

ארנון אדלשטיין

נוער אחרים המצויים במצב דומה לזה שלהם. הם אינם מנותקים חברתית, אלא מכלים את מרבית שעות היממה עם בני גילם המנותקים (אדלשטיין, 2005).

מעבר למנותקות ממערכת החינוך, בני נוער במצב של נשירה מתחילים לחפש ריגושים וסטטוס חברתי, חלופי לזה שהיה להם במערכת החינוך. מצב זה עלול להוביל למגוון התנהגויות אנטי-חברתיות, המהוות ניתוק וניכור מערכי ונורמות החברה שלהם. למשל: שוטטות, צריכת אלכוהול ונטילת סמים, עבריינות, ישיבה באפס מעשה ועוד (אדלשטיין, 2005).

שלב זה מהווה את תחילת המנותקות מהמוסד החברתי המרכזי השני- המשפחה.

הנשירה ממערכת החינוך, השוטטות באפס מעשה, הפנמת נורמות מקבוצת השווים הלא נורמטיבית, כל אלה עלולים לפגוע גם בקשר והסולידריות עם המשפחה.

ייתכן שמצבי קונפליקט ירחיקו בני נוער אלה מהבית, או מצב בו בני הנוער בורחים מבתם או מסולקים ממנו על-ידי הוריהם.

הניתוק מהמשפחה יכול שיהיה לזמן קצר, יכול שיהיה חלקי או מלא, או יכול לקבל מגוון צורות ודרגות שונות.

במלים אחרות, בשלב זה היכולת של המשפחה לחברת את ילדיה אלו ולפקח על התנהגותם הולכת ודועכת ואף נעלמת. במצב זה, הסיכוי להתנהגויות אנטי חברתיות ולתופעות נפשיות דוגמת דכאון ואובדנות עולה משמעותית (אדלשטיין, 2005).

הניתוק משני המוסדות החברתיים שהציבה החברה, יוצר במקביל חיבור חזק יותר לחלופות לא רצויות, דוגמת התחברות לכנופיות או חברות בני נוער, העוסקות בעבריינות שימוש בחומרים פסיכואקטיביים ועוד.

הניתוק החברתי מוביל בני נוער בורחים לצורך לשרוד ברחובות. הסיכויים שיקלטו בעבודה נמוכים, ולמעשה הם חיים תחת לחץ הצורך בהישרדות, הדורשת: מזון, כסף ומקלט.

רק במקרים נדירים, ניתן, באמצעות תיווך, להשיב את בני הנוער לחזקת הוריהם ואף לשלבם מחדש במסגרת חינוכית ו/או עמלנית (Hagan & McCarthy, 1997).

החיים הקשים ברחוב, מייצרים אצל בני נוער מנותקים חיקויים למוסדות החברתיים הקונבנציונאליים:

המשפחה מוחלפת ב"משפחת הרחוב". זוהי התאגדות אד-הוק של בני נוער, שיש בה נטילת תפקידים שונים בחיקוי למשפחה: אם, אב, אחות ועוד. נטילת התפקיד המסוים יכולה להיות פועל יוצא של מגדר, גיל וכמובן אישיות פסיכולוגית.

מנותקות חברתית היא מושג המתאר התרחקות של היחיד מן החברה עד כדי ניכור ממנה.

כפועל, מושג זה מטעה במידה רבה, משום שמנותקות חברתית איננה בידוד חברתי, אלא מצב בו היחיד מתנתק מהמוסדות החברתיים המרכזיים, אך לא נותר בודד או מחוץ לחברה.

לכן נכון יהיה להגדיר 'מנותקות חברתית' כ: התרחקות היחיד מרצונו או בגלל דחייתו מהזרם המרכזי בחברה, והתחברותו אל קבוצות המצויות בשולי החברה.

מנותקות איננה מצב סטטי, של יש אין, קיים לא קיים. מדובר ברצף על פני טווח, המתאר את דרגת המנותקות של היחיד מהמוסדות החברתיים (להב, 1999).

בעוד שהמושג נועד להיות אובייקטיבי, ניכרת בו האשמת המתנתק.

מנותקות ונוער

באופן מסורתי, מושג זה שימש בעיקר להתייחסות לבני נוער המצויים במצבי נשירה ומעבר חברתי.

מצבים של נשירה ומנותקות, מלווים בתופעות חברתיות ופסיכולוגיות, כמו: דימוי עצמי נמוך, תיוג והדרה חברתית, תסכול, קונפליקט עם ההורים ועוד. תופעה בולטת של בני נוער מנותקים היא שוטטות ואפילו בריחה מהבית. מסיבה זו, תופעת הניתוק זכתה להתייחסות מתחומי דעת שונים. (להב, 1999).

מנותקות יכולה להתחיל כבר בתוך מערכת החינוך. אחת הסיבות לנשירה ולמנותקות נובעת מהסללת תלמידים מסוימים למסלולי לימוד נמוכים, המשדרים ציפיות נמוכות, ופוגעות במטיבציה של התלמידים בהן להמשיך ולהישאר במסגרת החינוכית, כאשר הם כבר מתווגים. בארצות הברית נמצא קשר מובהק בין הסללה-נשירה- ניתוק (Godfredson, 2001).

השלב הבא במנותקות ממערכת החינוך מתחיל בנשירה סמויה. פירוש הדבר הוא היעדרויות חלקיות מבית הספר, אחת ל... ובהמשך בנשירה גלויה- זוהי כבר הרחקה או עזיבה פורמלית של מערכת החינוך. כשהדבר נעשה ביוזמת התלמידים, הרי שהוא נובע מתחושות תסכול, כעס על המערכת המתייגת, דימוי עצמי נמוך וחיפוש חלופות לרכישת סטטוס חברתי ודימוי עצמי מחוץ לכותלי בית הספר (להב, 2012: סבר, 2002).

בשלב זה היחיד מתנתק או מנותק מהמערכת החינוכית שהציבה החברה עבור ילדים ובני נוער. ההשלכות הן פגיעה בשתי פונקציות מרכזיות של מערכת החינוך: חברות ופיקוח חברתי.

בשלב הבא או במשולב לשלב הקודם, בני נוער מתחברים לבני

מקורות

אדלשטיין, א'. (2005). התנהגות אובדנית בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה בישראל, ירושלים: המשרד לקליטת העלייה.

להב, ח'. (1999). נוער בסיכון- התופעה בפרספקטיבה, מניתוק לשילוב, 10: 1-20

להב, ח'. (2001). תופעת הנשירה ממערכת החינוך- הוויכוח על המספרים ומי משלם את המחיר, מניתוק לשילוב, 12: 1-18

להב, ח'. (2012). מנשירה סמויה לנשירה גלויה ומה שביניהן, מניתוק לשילוב, 17: 7-32

סבר, ר' (2002). נושרי-השכלה בישראל בזיקה לקליטת עלייה. ירושלים, המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל.

Hagan, J. & McCarthy, B. (1997). Mean streets, Cambridge university press.

התחברויות אלו מעניקות לבני הנוער תחושת ביטחון, תחושת מקובלות חברתית המלווה ברגשות של השתייכות.

כמו-כן, משפחת הרחוב מאפשר לבני נוער אלו לחלוק ביניהם צריכת חומרים פסיכואקטיביים.

אולם, התחברויות אלו הן קצרות מועד ומתפרקות, כאשר חלק מבני הנוער נעים למקום אחר, מתחברים אל אחרים וכדומה.

כשם שמערכת החינוך מחברתת (תהליך של סוציאליזציה) את תלמידיה לנורמות מקובלות ומהווה אמצעי לפיקוח על התנהגותם, כך גם הרחוב ואוכלוסייתו. ברחוב מתקיים תהליך חברות ופיקוח חברתי, המעביר לבני הנוער החדשים, את נורמות ההתנהגות ברחוב, בעיקר לשם הישרדות.

בני הנוער רוכשים הון עברייני. זאת באמצעות התחברות נבדלת לבני נוער החיים ברחוב כמותם, ושיש בידיהם את הידע הזה. ההון העברייני הנרכש כולל הצדקות להתנהגות אנטי חברתית, טכניקות לביצוען. למשל, מאיזו חנות ניתן לגנוב בסיכון נמוך, מה כדאי לגנוב, היכן ניתן לרכוש סמים וממ'.
רכישת הון עברייני כוללת גם רכישת נורמות עברייניות, שאינן שונות מנורמות המקובלות בחברה הנורמטיבית, כמו: סולידריות, נאמנות, אי-הלשנה ועוד (Hagan & McCarthy, 1997).

לסיכום:

המושג של 'מנותקות חברתית' אינו מבטא מנותקות חברתית, אלא מנותקות ממוסדות קונבנציונליים של החברה, ויצירת חלופות להם בהתאם לצרכי בני הנוער שנותקו ממערכת החינוך והמשפחה.

בשום מקרה לא ניתן לדבר על מנותקות, אלא על חלופה, כגון השתייכות לחבורה ו/או לקבוצה עבריינית.